

ПОЕТИКА. ВІРШОЗНАВСТВО

УДК 821.111 (73).09

Олеся Бондаренко

ФІЛОСОФСЬКА ЛІРИКА РЕЙ АРМАНТРАУТ У КОНТЕКСТІ ПРАКТИК СИТУАЦІОНІЗМУ

Аналізуються трансформації ключових художніх установок філософської лірики в письмі сучасної американської авторки Рей Армантраут. Спостерігається своєрідний „теоретичний поворот”, який по-новому визначає завдання та засоби ліричного текстотворення у другій половині ХХ століття, піднімаючи його на рівень суспільно-критичної рефлексії. Зокрема, встановлюються інтермедіальні паралелі з візуальними техніками детурнеману та метаграфії, що сприяють виробленню нового типу філософсько-поетичного.

Ключові слова: філософська лірика, Рей Армантраут, ситуаціонізм, детурнеман, метаграфія.

Філософська лірика, або „поезія ідей” (термін, запропонований у рамках „нової критики” Дж. К. Ренсомом), як форма письма переживає наприкінці ХХ століття ряд значних трансформацій, що пояснюється як власне літературними, так і соціокультурними факторами. Передусім це пов’язано з подвійною природою даного явища, адже воно перебуває на межі двох дискурсивних практик – філософсько-критичної і художньої, заснованої передусім на образотворенні. Поєднуючи ці два первні, така лірика характеризується не меншою чутливістю до теоретичних пошуків, аніж до літературних віянь своєї доби. У світлі цього цілком зрозумілі зміни, що відбуваються у філософському віршотворенні останньої половини століття, яку іще можна назвати теоретичною епохою. У рамках постмодернізму спостерігаємо своєрідну гібридизацію: філософія дедалі більше „ліризується”, нарешті усвідомивши власну текстуальність, тоді як поезія активно інтегрує елементи філософської метамови і навіть долучається до актуального соціально-критичного діалогу [11]. Останнє яскраво демонструють тексти сучасної американської авторки Рей Армантраут, творчість якої нерідко пов’язують із т. зв. мовною школою поезії (*L=A=N=G=U=A=G=E School of Poetry*), одною з найпомітніших формацій на літературній сцені США ще від 70-х років ХХ ст. Феномен „мовної” лірики, культурні умови її виникнення та еволюції досі залишаються лакуною європейської американістики, у тому числі вітчизняної. Літературна критика США акцентує увагу передусім на новому типі ліричної суб’єктивності та функціонуванні медійного дискурсу в текстах поетів цього напрямку [6; 13; 14].

Натомість основний об’єкт нашого інтересу становлять інші характеристики творчості Армантраут, а саме: 1) це поезія, що її

недостатньо просто віднести до категорії філософської, адже вона демонструє явне тяжіння до теоретичного мовомислення, трансгресуючи межі художнього; 2) тексти авторки мають виразно й різнорівнево візуальний характер; 3) два попередні аспекти перебувають у тісному зв'язку і формуються одне одним; їхня взаємодія спричиняється до своєрідної інтелектуально-політичної причетності і заангажованості тексту, його здатності, за висловом А. Горних, „розкриватись назовні, в історію” [1]. Пропонуючи компаративно розглянути тексти американської поетки у співвідношенні з французьким ситуаціонізмом, ми хотіли б підійти до цієї проблеми не стільки з погляду взаємопроникнення двох мистецтв – літератури, в даному випадку поезії, і кіно – скільки з точки зору наявної гомології між різними досліджуваними тут культурними практиками, що уможлиблює роботу з єдиним інтермедіальним полем, в якому себе виявляють подібні структурні явища. Нагадаємо, що поняття гомології, запропоноване свого часу теоретиком Люсьєном Гольдманом і згодом розвинене Альтюссером та Джеймісоном, покликане позначати такий характер відношень між соціокультурними феноменами, за яких найважливішу роль відіграє не стільки спорідненість змісту, скільки паралелізм форми [10, с. 28]. Саме такий паралелізм і виходить на передній план при зіставленні текстів Армантраут та фільмів, зокрема, Гі Дебора („Суспільство спектаклю” та ін.), – в обох випадках, незважаючи на різницю культурного контексту й змістового наповнення, бачимо відхід від художності та розуміння мистецтва передусім як критично-філософської практики. Це сприяє виробленню подібного інструментарію, що у випадку творчості Армантраут виявився надзвичайно продуктивним для реалізації завдань такого жанру, як філософсько-інтелектуальна лірика, яка характеризується здатністю конструювати не „просто думку, а думку-образ, думку-картину” [2, с. 21].

Обидва порівнювані тут мистецькі явища мають експериментальний характер. Ситуаціонізм відмовляється від традиційної кінооповіді, „розводить” відеоряд та вербальну складову, вважаючи критичну дистанцію по відношенню до будь-якого зображення необхідною умовою нового фільмотворення в умовах уже згадуваного „суспільства спектаклю” – засилля симулякричних візуальних репрезентацій, що формують специфічне відірване від дійсності середовище існування сучасної людини. Такі установки формують типові для цього напряму засоби та прийоми. Серед них варто особливо виділити детурнеман (фр. *détournement* – „розворот, передислокація”; „привласнення”) – техніку ситуаціоністського кіно, яка полягає у використанні заново, транспозиції готового візуального образу або й цілого фільму в абсолютно змінений ідеологічний контекст (шляхом накладання нової звукової доріжки тощо), в результаті чого цей образ своєрідним чином обертається проти себе самого. При цьому йдуть у хід зразки як класичної, так і масової культур – за висловом теоретиків ситуаціонізму Гі Дебора й Жиля Вольмана, „більшість фільмів варта лише того, щоб порізати їх на фрагменти і створити з них нові твори” [8]. Таким чином, детурнеман є формою (візуальної) цитації, вельми поширеної в мистецтві ХХ ст., починаючи від дадаїстського колажування,

яке можна розглядати як одну з його предтеч. Окремі дослідники роблять спроби вписати цю техніку в контекст постмодернізму [12], але це не зовсім правильно; ключовою установкою тут не є гра чи переписування. Детурнеман також далекий від пастишу, він „виражає нашу байдужість до беззмістовного і забутого оригіналу” [8], а з іншого боку, створює ефект протиставлення і протистояння різних точок зору, контекстів та ідеологій.

Саме такі ефекти протистояння, згідно з автокоментарями до її творчості, прагне конструювати у своїх поезіях Рей Армантраут; на її думку, текст є полем конфліктів та суперечностей, що зумовлюється передусім множинністю ідентичностей самого поета. В есе „Чеширська поетика” вона говорить: „У моїх поезіях промовляють різні голоси. Я зміщую коди. Я – це багато людей: біла представниця робітничого класу, яка має південноамериканське коріння, жінка, у певному сенсі вчений, людина 60-х, якій все ще подобається рок-н-ролл, вихована на Біблії, скептик і т. д. Мої голоси маніфестують їхню власну соціальну непевність” [3, с. 58]. Лірика авторки функціонує у цій постійній напрузі – між цілим та частиною, річчю і символічним порядком, до якого вона вписана, неповторним значенням та автоматизованою мовою, що його профанує. Поетику Армантраут окремі критики називають поетикою недовіри – вона руйнує оптику очевидності та звичні структури вираження, виявляючи їхню приховану обмежувальну функцію [6]. Звернення до техніки детурнеману спричинене також і недовірою до створення нових образів, продукування репрезентацій. Наприклад, у поезії під назвою „Paragraph” обігрується важлива для мовних поетів тема суб’єкта, в даному випадку – конструювання примарної ідентичності через пряму адресацію реципієнта, що використовується як маркетингова стратегія: „DJ у відеогрі/говорить в стилі Вулфмана Джека:/ це радіо Вейстленд/і ми тут для вас” [4, с. 57]. Слово „вас” виділене курсивом, і це є загалом типовим для письма Армантраут маркером того, що категорія піддається сумніву та деконструюється в рамках даного твору. У загальному контексті вірша, лейтмотивом якого постає розщепленість суб’єкта („підтримування миру між різними голосами в своїй голові” [4, с. 57]), вказаний образ обертається проти самого себе і, таким чином, піддається своєрідному детурнеману. Одним із різновидів цього прийому є залучення такого „підручного” матеріалу, як мас-медійні повідомлення, а також написи та зображення на рекламних білбордах, вітринах, дорожніх знаках тощо – всього того, що складає основу „шизофренічного” існування сучасної людини міста. За А. Девідсоном, інтерес поезії до цих реалій постає як прагнення переструктурувати та заново „обжити” хаотичний урбаністичний простір [7, с. 15].

Інша ситуаціоністська техніка, з якою можна співвіднести письмо американської авторки, – це метаграфія, інтеграція тексту (у формі теоретичного коментаря) як важливої візуальної складової кадру, що, звичайно, використовувалось багатьма режисерами, але початково відсилає саме до ситуаціоністського кіно. Структурування ліричного сюжету на основі соціально-філософських опозицій (яке, на думку Столетова, загалом характеризує інтелектуальну лірику [2, с. 19]) у мовних поетів часто реалізується через візуальний ряд, перемежований стислими

філософськими тезами, відношення яких до зображення подекуди може проблематизуватись і бути непрямим. Моделювання візуальної складової характеризується невибагливістю художніх прийомів, досить часто воно відбувається шляхом прямої номінації об'єктів (у цьому плані критиками здійснювалися спроби вивести специфіку письма „мовної школи” з імажиністського підходу *direct treatment of the thing*). Мінімалізм засобів творення візуального дозволяє спроектувати на весь загалом художній метод авторки слова Рона Сілімана про „специфічну втрату мови, яка зветься картиною” [17]. Рей Армантраут, удаючись до метаграфічної техніки поєднання критичної рефлексії та візуального коду, остаточно формалізує вже згадуване відношення між іконічним образом та філософською думкою, яке складає основу буття будь-якої поезії ідей. Це значною мірою зумовлює композиційну структуру її текстів – дві або три короткі частини, приблизно однакові за кількістю слів-рядків, одна з яких за семантикою є образно-візуальною, а інша – абстрактно-теоретичною. Подекуди може видаватися, що відношення між ними досить довільне з точки зору змісту; сама Армантраут стверджує, що ці частини перебувають між собою у відношеннях „анархічного співробітництва”, тоді як дослідники вказують на використання авторкою такого прийому, як паратак西斯 [15]. У менш герметичних текстах поетки зв'язок може бути прямим, як-от у поезії „Two, Three”: „Сумний, товстий хлопчик у піратському капелюсі./Довгий, старий, побитий./пофарбований у мідне ффорд./Скількома рисами/повинна володіти річ,/ щоб бути одиничною?/(Луна переконує нас:/все, що ми говоримо,/вже було сказано принаймні раз.)” [5, с. 7]. Даний текст досліджує тематику подвійності/подібності, важливу для творчості Армантраут; до неї імпліцитно долучається також питання про можливість неповторності в добу відтворення. Це стосується не тільки проблеми масового виробництва речей („фордів”), а й співвідносної з нею автоматизації людської мови. Втім, авторка виходить тут за рамки класичної постмодерністської пресупозиції „смерті суб'єкта”, ставлячи питання: „Чи можна зробити луну не такою сумною, синхронізувавши наше мовлення?” [5, с. 7]. Це виявляється надзвичайно суголосним актуальній тезі останнього часу про „повернення” суб'єкта через любов, спільну (політичну) дію та спільне мовлення. Цитовані рядки забезпечують синтез філософського та образного бачення, що врешті надає текстові завершеності та цілісності.

Інший приклад досліджуваних прийомів зустрічаємо в поезії „Visiting” – „Томас торкається рукою/відкритої рани/між поняттям та об'єктом: місцеві/новини повідомляють про жінку з ескондідо,/яка заповнила свою оселю/більш ніж тисячею статуєток Свободи” [5, с. 38]. У даному тексті постановка філософської проблеми, зафіксованої в метафорі „відкритої рани”, безпосередньо спирається на, здавалось би, випадковий, але цілком реальний матеріал – фрагмент телевізійного повідомлення. Як ми вже зауважили, використання впізнаваних елементів повсякденної американської культури загалом характерне для творчості Армантраут і може вважатися елементом автобіографічності (власна назва „ескондідо”, яка тут зумисне пишеться з маленької літери, є назвою міста в рідній авторці Каліфорнії). Як відзначає Рон Сіліман у передмові до збірки

„Буаль”, „деталі, які наводить Армантраут,... пропонують нам найсолодші американські пастки, але тим не менше здатні нас терзати попри свою привітність”; „...найсерйозніші питання можуть бути сформульовані лише з допомогою словника американської культури, яка інфантилізує все, до чого торкається” [15, с. хvі]. Саме таку інфантилізацію й досліджує авторка в наведеній поезії, адже образ „тисячі статуток Свободи” гротескний і зводить нанівець американську ідею, якою, вочевидь, надихається і підкріплюється маніакальне колекціонування кітчевих за своєю суттю предметів. Це у своєрідний спосіб ілюструє метафору „відкритої рани між поняттям та об’єктом”. Присутнє тут теоретичне узагальнення дає можливість об’єктивувати та піддати критичній оцінці знайоме, очевидне й легітимоване, виявляючи його химерність. Загалом інтерес до прихованого пласту гламурної каліфорнійської культури в текстах Армантраут підказує ще одну кінематографічну паралель, на цей раз із фільмами Девіда Лінча, і подекуди створює у реципієнта те ж саме похмуре враження: „Це іронія, коли щось/має для когось значення / „Треба йти /треба йти/треба йти/просто зараз”/інше, аніж було в намірах мовця. /співає рекламна модель/з невгамовного телевізора/над ліжком жінки, що помирає” [5, с. 16].

Підсумовуючи, слід зазначити, що поезія Армантраут реалізує дві важливі установки, які потребують подальшого розгляду, а саме „теоретичний поворот” у літературі ХХ ст. До того ж позначена т.зв. іконофобією, або ж недовірою до візуальних репрезентацій, яка є ознакою постнекласичної філософії та формованого нею художнього письменства. Значною мірою перебуваючи під впливом французької та американської контркультури 60-х, віршотворення Армантраут задіює художні прийоми, гомологічні ситуаціоністським візуальним технікам, що донині визначає специфіку її художнього методу. Поєднуючи чутливість ліричного суб’єкта з пильною рефлексією, а подвійність словесного вираження – із фотографічною точністю візуального зображення, письмо авторки виходить на новий поетичний рівень і в такий спосіб долучається до радикальної „реконфігурації ліричного” [9], що відбувається в сучасній літературі.

1. Горных А. Текст и история [Электронный ресурс] / Андрей Горных. – Режим доступа : <http://viscult.ehu.lt/article.php?id=172>.
2. Столетов А.И. Философия и поэзия: точки пересечения / А.И. Столетов // Вестник ТГПУ. – 2007. – Вып. 11(74). – С. 18–23.
3. Armantrout R. Cheshire Poetics / Rae Armantrout // Collected prose. – San Diego : Singing Horse Press, 2007. – 169 p.
4. Armantrout R. Money Shot / Rae Armantrout. – Middletown, Conn. : Wesleyan University Press, 2011. – 77 p.
5. Armantrout R. Next Life / Rae Armantrout. – Middletown, Conn. : Wesleyan University Press, 2001. – 78 p.
6. Burt St. Where Every Eye’s A Guard: Rae Armantrout’s Poetry of Suspicion [Electronic resource] / Stephen Burt. – Access mode : <http://bostonreview.net/BR27.2/burt.html>.
7. Davidson I. Ideas of Space in Contemporary Poetry / Ian Davidson. – Palgrave Macmillan, 2007. – 196 p.
8. Debord G., Wolman G. A User’s Guide to Détournement [Ressource électronique] / Guy Debord, Gil Wolman. – Accessible à : <http://www.bopsecrets.org/SI/detourn.htm>.

9. *Cazé A.* Reconfiguring Lyricism: New Directions In American Poetry [Electronic resource] / Antoine Cazé. – Access mode : <http://www.paradigme.com/sources/SOURCES-PDF/Pages%20de%20Sources05-1-9.pdf>.
10. *Jameson Fr.* The Political Unconscious; Narrative As A Socially Symbolic Act / Fredric Jameson. – London : Routledge, 2002. – 320 p.
11. *Juvan M.* Dialogues between „Thinking” and „Poetry” and Theoretical-Literary Hybrids [Electronic resource] / Marco Juvan. – Access mode : http://encls.net/files/juvan-dialogues_between_thinking_and_poetry1.pdf.
12. *Moore J.* The insubordination of words: Poetry, Insurgency and The Situationists [Electronic resource] / John Moore. – Access mode : <http://www.lwbooks.co.uk/register.php?r=journals/anarchiststudies/articles/JohnMoore.pdf>.
13. *Perloff M.* Language Poetry and the Lyric Subject [Electronic resource] / Marjorie Perloff. – Access mode : <http://marjorieperloff.com/articles/silliman-howe/>.
14. *Perloff M.* Radical Artifice: Writing Poetry in the Age of Media / Marjorie Perloff. – Chicago : University of Chicago Press, 1994. – 264 p.
15. *Perloff M.* Teaching the „New” Poetries [Electronic resource] / Marjorie Perloff. *Kiosk: A Journal of Poetry, Poetics, and Experimental Prose.* – 1 (2002). – P. 235–60. – Access mode : <http://marjorieperloff.com/articles/armantrout-poetries/>.
16. *Silliman R.* „Aloha, Fruity pebbles”: The Poems of Rae Armantrout / Ron Silliman // *Veil.* – Middletown, Conn. : Wesleyan University Press, 2001. – P. IX–XVI.
17. *Silliman R.* The Age of Huts (compleat) [Electronic resource] / Ron Silliman. – Access mode : <http://www.ucpress.edu/content/pages/10742/10742.ch01.pdf>.

Аннотация

Актуализируются трансформации ключевых художественных установок философской лирики в творчестве современного американского автора Рэй Армантраут, а именно своеобразный „теоретический поворот”, который по-новому определяет задания и средства лирического текстопорождения во второй половине XX века, поднимая его на уровень общественно-критической рефлексии. Этот поворот рассматривается как гомологичный ревизии функций искусства, начатой французскими ситуационистами и реализованной прежде всего в кинематографической практике. В частности, устанавливаются интермедиальные параллели с визуальными техниками детурнеман и метаграфии, которые способствуют выработке нового типа философско-поэтического письма в произведениях Рэй Армантраут.

Ключевые слова: философская лирика, Рэй Армантраут, ситуационизм, детурнеман, метаграфия.

Summary

The article concentrates on the transformations of philosophical poetry in Rae Armantrout's oeuvre, addressing the so-called „theoretical turn” which redefines the tasks and devices of poetry writing in the late XX century, elevating it to the level of sociocritical reflection. This turn is viewed as homologous with the French Situationist revision of art functions which took place mainly in the cinematic practice. In particular, the article establishes intermedial parallels with such visual techniques as détournement and metagraphics which contribute to the forming of a new type of philosophical writing in Rae Armantrout's poetry.

Key words: philosophical poetry, Rae Armantrout, Situationism, détournement, metagraphics.

Стаття надійшла до редколегії 30.09.2011 р.